

Härra Biedermann ja tulesüütajad

148. hooaeg

Max Frisch

HÄRRA BIEDERMANN JA TULESÜÜTAJAD

MUST KOMÖÖDIA ÜHES VAATUSES
SAKSA KEELEST TÖLKINUD ALEKSANDER KURTNA

LAVASTAJA AIN MÄEOTS
KUNSTNIK, VALGUS- JA VIDEOKUNSTNIK KRISTJAN SUITS
LIIKUMISJUHT BRITT KÖRSMAA
ORIGINAALMUUSIKA AUTOR SIIM RANDLA
LORILAULU TEKSTI AUTOR AAPO ILVES
INSPITSIENT SIIM SAREAL

ESIETENDUS 5. MAIL 2018 SADAMATEATRIS

NÄIDENDI AUTORIÕIGUSI VAHENDAS EESTI TEATRI AGENTUUR

OSADES

HÄRRA BIEDERMANN – AIVAR TOMMINGAS

PROUA BIEDERMANN – PIRET LAURIMAA

SCHMITZ – RIHO KÜTSAR

EISENRING – OTT SEPP

ANNA, TEENIJA – MERLE JALAKAS

FILOSOOFIADOKTOR – KARL LAUMETS

POLITSEINIK – SIIM SAREAL

Trupp tänab abi eest Rein Pakku ja Ele Sonni.

Lavastuse muusikalises kujunduses on lisaks kasutatud filmi "Fargo" (1996, režissöörid Ethan ja Joel Coen) tunnusmuusikat, saksa šlaagreid ja 70ndate popmuusikat.

RIHO KÜTSAR, OTT SEPP, AIVAR TOMMINGAS, PIRET LAURIMAA

Lugesin seda näidendit esimest korda lavakunstikooli ajal, kohustuslikus korras. Tol hetkel näis ta vormilt ja sisult kuidagi hästi vanamoeline ega ei kõnetanud mind üldse. Tundus selline sõjajärgse aja näitekirjandus, tüüpiline oma ajastu asi. Igal juhul mitte midagi sellist, mida siin või praegu lavastada või mängida tahaks. Ma pakun, et aasta oli siis 1992.

Paar aastat tagasi sõitsin öösel autoga Tallinnast Tartusse ja Vikerraadiost tuli see hästi vana Voldemar Panso lavastatud kuuldemänguversioon. Mängu mõttes oli lavastus ehk natuke kõmisev, kuigi klassikud mängisid ja puha, aga see, mismoodi näidendi tekst järsku kõlas, tõmbas ootamatult hinge kinni.

Frischi näidendit on maailmas mängitud nii kommunismivastase kui ka natsismivastase paatosega (ilmselt seetõttu ta Nõukogude perioodil nii soovitud autor oligi). Hästi lihtne oleks see näidend tõesti panna mistahes sellelaadsesse raami ja pöörata ta mingi ideoloogia/religiooni poolt või vastu rääkima. Minu meelest võtaks see näidendi mõjust aga suurema osa ära.

See lugu räägib kurjusest. Mis juhtub inimesega, kui ta kohtub absoluutse kurjusega? See lugu räägib ka enesepettusest, mõtteviisist, et ka nii määratu kurjuse vastu saab astuda ainult heaga – et kui ma olen kurja vastu piisavalt hea, siis äkki saab ta sellest aru ja saame sõpradeks. Ei saa! Kui kohtud määratult suure Kurjaga, siis kuidas sellega hakkama saada? See on küsimus. Mõte võib liikuda Stockholmi sündroomini välja – psüühika teeb äärmuslikes olukordades nii kummalisi asju, et ühel hetkel on inimene võimeline hakkama armastama isegi oma vangistajaid ja terroriseerijaid. See lugu räägib just sellest maailmast, maailma tumedamast poolest. See on metsikult huvitav.

Omal moel, kõige paremas tähenduses, on tegemist ikkagi *thriller*'iga, kus on nii valus, et see on naljakas, või nii naljakas, et see on tõesti valus.

Ain Mäeots, lavastaja

Šveitsi kirjanik **Max Rudolf Frisch** (1911–1991) sündis Zürichis arhitekti peres. Aastatel 1931–1932 õppis Frisch Zürichi ülikoolis germanistikat ning leidis sedakaudu kontakti ka ajakirjandus- ja kirjastusmaailmaga. 1932. aastal tuli tal perekonna majandusliku kitsikuse tõttu õpingutest loobuda. Kõrghariduse omandas ta hoopis muus valdkonnas: 1936. aastal astus Frisch tehnikakõrgkooli ning lõpetas selle 1940. aastal oma isa jälgedes käies arhitektina. Kirjutamiskatsetusi hakkas tulevane prosaist ja dramaturg tegema põhikoolis, ent tema esimest näidendit ei võetud lavastada ning see masendas noormeest sedavõrd, et ta hävitas oma suletööd. Esimene ajakirjanduses avaldatud artikkel ilmus ajalehes Neue Züricher Zeitung aastal 1931. Sealt algas tulevase kirjaniku eluaegne vabakutselise ajakirjaniku karjäär.

Teise maailmasõja puhkedes astus Frisch armeesse. Ehkki tema kodumaa Šveits jäi sõjas neutraalseks, toimus selleski riigis mobilisatsioon, et olla valmis Saksamaa kallaletungiks. Frischi sõjaväeteenistust võib nimetada osaajaliseks, 1945. aastaks kogunes armees oldud päevi kokku 650.

Arhitektuuriõpingute ajal olid Frischi kaaslasteks tulevased Šveitsi arhitektuuri suurnimed William Dunkel, Justus Dahinden ja Alberto Camenzind. Frischi enda arhitektitööde nimekiri pole paraku väga pikk. 1943. aastal võitis ta konkursi ja sai loa projekteerida uus avalik vabaõhubassein Zürichisse. Bassein avati 1949. aastal ning on praegu ajaloolise objektina kaitse all ning kannab nime Max-Frisch-Bad. Frisch kavandas ja projekteeris veel mitmeid ehitisi, ent realselt ehitati neist ainult kaks. Üks kahest oli šampoonitöösturi K. F. Festeri maakodu. Aastaid hiljem tunnistas Frisch, et kasutas Festerit näidendi „Härra Biedermann ja tulesüütajad“ peategelase prototüübina. Perioodil, kui Frisch oli isikliku arhitektuuribüroo omanik (1942–1955), võis teda tööpaigast leida vaid hommikutundidel. Ülejäänud aja tegeles Frisch kirjutamisega. Alates 1955. aastast oli Frisch vabakutseline kirjanik.

Max Frisch ja teater

Väidetavalt oli Frisch juba tudengina regulaarne Zürichi Schauspielhausi külastaja. Tänu Saksamaalt ja Austriast natsirežiimi eest põgenenud nimekatele teatritegelastele oli Šveitsi teatrielus kõrgaeg. 1944. aastal tegi Schauspielhausi lavastaja Kurt Hirschfeld Frischile ettepaneku teatri jaoks kirjutama hakata. Frischi esimene näidend „Santa Cruz“ esietendus aastal 1946 (Eestis 1973. aastal Draamateatris lavastatud) ning rääkis eneseteostusest ning abieluprobleemidest. Kaks järgmist teatril kirjutatud näidendit keskendusid sõjateemale: „Nüüd laulavad nad jälle“ („Nun singen sie wieder“, 1945) ja „Hiina müür“ („Die Chinesische Mauer“, 1946). Hirschfeldiga koostööd tehes tutvus Frisch mitmete nimekate näitekirjanikega, nagu näiteks eksiilis olev Carl Zuckmayer ja noor ning lootustandev Friedrich Dürrenmatt. Viimasest sai Frischi lähedane sõber kogu eluks. 1947. aastal tutvus Frisch Bertolt Brechtiga, kes tollel hetkel oli juba Saksa teatri mõjukaim mees. Frisch oli Brechti teatri tuline imetleja, ent loominguliselt ta end sellest kuigivõrd mõjutada ei lasknud.

1949. aastal ilmus näidend „Kui sõda oli läbi“ („Als der Krieg zu Ende war“), 1951 „Krahv Öderland“ („Graf Öderland“) ning 1953 nägi ilmavalgust Frischi kuulsaim näidend „Härja Biedermann ja tulesüütajad“ („Biedermann und die Brandstifter“, eesti keeles 1961), millest aastaks 1996 oli maailmas tehtud rohkem kui 250 erinevat lavastust. Just see näidend tõstis Frischi maailma nimekate näitekirjanike hulka. Frisch soovis selle näidendiga raputada üldsuse enesekindlust, leides et ohuga silmitsi seistes tuleb sellesse suhtuda suure ettevaatusega. Šveitsi teatripublik nägi aga näidendis eelkõige hoiatust kommunismi eest ning autor oli pettunud, tundes, et teda ei mõisteta. Ka järgmised kaks näidendit „Andorra“ (1961) ja „Don Juan ehk armastus geomeetria vastu“ („Don Juan oder Die Liebe zur Geometrie“, 1953; eesti keeles 1969; 1966 ja 1997 Rakvere Teatris), kuuluvad Frischi draamaloomingu tippteoste hulka. Hiljem on ilmunud veel kolm näidendit: „Eluloomäng“ („Biografie“ 1967; eesti keeles 1969; 2014 Vene Teatris), „Triptühhon. Kolm maalilist pilti“ („Triptychon. Drei szenische Bilder“ 1978) ning „Jonas ja veteran“ („Jonas und sein Veteran“ 1989).

Proosalooming

Esimene romaan „Jürg Reinhart“ ilmus aastal 1934 ning kirjeldas reiskirja vormis noore mehe eneseotsinguid. Teine romaan nägi ilmavalgust aastal 1937 ja kandis pealkirja „Vastus vaikusest“ („Antwort aus der Stille“). Üsna pea pärast romaani ilmumist hakkas autor ise seda eitama, põletas käsikirja ning keeldus ka hiljem, 1970. aastatel, romaani oma kogutud teostes uuesti avaldamast. Autori lahtiütlemist oma teosest õõnestas tõik, et samale romaanile omistati 1938. aastal Conrad Ferdinand Mayeri nimeline auhind. 1939. aastal ilmus kuukirjas „Atlantis“ järjeloona teos „Sõduri päevikust“ („Aus dem Tagebuch eines Soldaten“). Sama päevik kuulus ka 1940. aastal ilmunud kogumikku „Lehekülgi leivakotist“ („Blätter aus dem Brotsack“), mis kiritiseeris teravalt Šveitsi militaarelu ning positsiooni Teises maailmasõjas. Sellele kriitilisele seisukohale oma kodumaa suhtes jäi kirjanik elu lõpuni.

1947. aastal ilmus teos „Päevik koos Marioniga“ („Tagebuch mit Marion“). Teose esmaväljaanne võeti hästi vastu, ent ulatuslikum populaarsus tuli pärast teist väljaannet aastal 1958, kui kirjanik oli endale juba draamažanris nime teinud. 1951. aastal sai Frisch Rockefelleri fondi reisistipendiumi ning külastas USA-d ning Mexicot. Sellel perioodil valmis romaan „Stiller“ (1954, eesti keeles 1968). 1964. aastal nägi ilmavalgust teos nimega „Olgu mu nimi Gantenbein“ („Mein name sei Gantenbein“, eesti keeles 1996). Järgmine romaan ilmus aastal 1967 ning kandis pealkirja „Homo faber“ (eesti keeles 1965). Teos lülitati koolide kirjandusprogrammi ning on ilmselt seetõttu üks kirjaniku tuntumaid proosateoseid. Hilisematest romaanidest tõuseb esile 1975. aastal ilmunud „Montauk“ (eesti keeles 1997).

Pika loomeelu jooksul sai Frisch märkimisväärse hulga erinevaid kirjandusauhindu.

Biedermann ja biidermeier

Näidendi peategelase nimi on konkreetne viide elustiilile, mis oli Saksamaal, Austrias ning teistes saksa keelsetes riikides valdav Viini kongressi (1815) ning kodanliku revolutsiooni (1848) vahelistel aastatel. Stiili nimi on tuletatud Müncheni pilkelehe “Fliegende Blätter” („Lendavad lehed“) kahe tegelase nimedest – Biedermann ja Bummelmaier – ja oli algselt pseudonüümiks, mille all avaldasid aastatel 1855–1857 oma paroodilisi luuletusi Ludwig Eichrodt ja Adolf Kussmaul. Poeetid lõid fiktiivse kuju nimega Gottlieb Biedermann, kes oli lihtne luuletav külakooliõpetaja. Ta oli rahul oma väikese toakese, kitsa aianurga ja inetu kodukülaga, sest need aitasid kaasa põlatud külakooliõpetaja maisele õnnele. Müncheni „Lendavates lehtedes“ avaldatud luuletused sisaldasid osaliselt tegeliku külakooliõpetaja Samuel Friedrich Sauteri luule paroodiaid. Neis esitati ja pilgati rahvahulkade lihtsameelsust, piiratust ja apoliitilist hoiakut.

Frisch ise ütles oma peategelase kohta nii: “Kui te minu käest küsite, siis mina ei pea seda Gottliebi mingiks kurikaelaks, küll aga kaasaegsena ohtlikuks. Et puhast südametunnistust omada – ja seda on tal oma hingerahu jaoks tarvis – ta lihtsalt valetab endale. /.../ Gottlieb tahab välja paista hea inimesena. Ta isegi usub, et ta on seda: kuniks ta iseenda salasepitsused paljastab.“ /.../ „Halb on igal juhul see, et ka Gottlieb Biedermanni naabrid tõenäoliselt põhja lähevad: siin lõppeb komöödia ära.”

Biidermeierile on elustiilina iseloomulik kodanlik-hubane ja tagasihoidlik eluhiak ning range moraal. Kodukujunduses tähistab biidermeier eelkõige käsitsi valmistatud kvaliteetsest materjalist mööblit ning meeldivates heledates toonides sisekujundust ja tapeete, aga ka majaperenaise kootud seinavaipu ning heegeldatud pitslinikuid. Maalikunstis on biidermeierile iseloomulikud realistlikus laadis loodud portreed.

Manipulatsiooni on kirjeldatud kui inimeste mõju teistele inimestele, eesmärgiga suunata neid teatud programmi täitmisele.

Manipulatsioon on strateegia, kus antagonistlikku vahekorda arendatakse eelnevalt nii palju, et lõpuks on konflikt lahendatud juba enne, kui sellesse on jõutud astudagi. Konflikti võiks pidada protsessi alguseks, aga tegelikult on see manipuleerimise puhul juba tulemus: see, mis välisel vaatlusel tundub algusena, on tegelikult mingi protsessi tagajärg, millele protsessis osalejad eelnevalt allutati nii, et nad seda ei märganudki. Just sellist diskreetset muundamiskunsti nimetataksegi manipuleerimiseks.

Manipuleerija eesmärk selles protsessis on järk-järgult kindlustada endale initsiatiiv, nii et see viiks soovitud tingimusteni. Selleks tuleb aga vastane muuta passiivseks ja võtta talt vähehaaval reageerimisvõime. Selle protsessi lõpuks saab võidu saavutada väga lihtsalt: hetkel, kui lahing algab, on vastane juba kaotanud.

Manipuleerimise teeb huvitavaks põhimõte, et tuleb toimida nii, et teine isik justkui tahaks ja ihaldaks seda, mida tegelikult soovib manipuleerija. Manipuleerija näeb ette, et tulemus on vastasele kahjulik, ent manipuleeritav ise arvab, et tulemus tuleb talle kasuks.

Manipuleeritav arvab, et ta otsustab vabatahtlikult, aga tegelikult on ta kaudselt juhitud. Kuna ta on jäänud uskuma, et tal on kasulik püüelda manipuleerija püstitatud eesmärgi poole, siis pole teda tarvis sundida ega juhtida – ta teeb kõike vabatahtlikult. Võib-olla on tõesti nii, et esialgselt saavutatav eesmärk ongi kasulik ja annab midagi, mida manipuleeritav on ammu ihaldanud, ent ihaldatav kasu kaasab ta protsessi, mille lõpptulemus tuleb kasuks manipuleerijale, mitte manipuleeritavale.

/ Refereeritud Francois Jullieni raamatust „Tõhususe traktaat“, TLÜ kirjastus 2011 /

Näidend „Härra Biedermann ja tulesüütajad“ nägi esmalt ilmavalgust kuuldemänguna (1953), seejärel tegi kirjanik täiendatud versiooni teatrilava ja televisiooni jaoks (1958) ning 1960. aastal lisandus veel ka epiloogiga näidendiversioon. Eesti professionaalsetes teatrites on näidend publiku ette jõudnud muljetavaldaval arvul kordadel:

1961 „Härra Biedermann ja tulesüütajad“. Kuuldemäng Eesti Raadios, lavastaja Voldemar Panso

1962 „Härra Biedermann ja tulesüütajad“. Tallinna televisioonistuudio, lavastaja Voldemar Panso

1976 „Biedermann ja tulesüütajad“. Eesti Riiklik Noorsooteater, lavastaja Kaarin Raid

1996 „Biedermann ja tulesüütajad“. Tartu Lasteteater, lavastaja Taago Tubin

2000 „Härra Biedermann ja tulesüütajad“. Raadioteater, lavastaja Ain Prosa

2002 „Härra Biedermann ja tulesüütajad“. Vanalinnastuudio, lavastaja Mai Murdmaa

2010 „Härra Biedermann ja tulesüütajad“. Tallinna Linnateater, lavastaja Kristjan Üksküla

KARL LAUMETS

MERLE JALAKAS, OTT SEPP

Teatrijuht Toomas Peterson
Draamajuht Tiit Palu
Muusikajuht Paul Mägi
Balletijuht Mare Tommingas
Lavastusala juht Rait Randoja
Lavatehniline meeskond Rello Lääts, Veljo Rüütli,
Raido Kits, Jorgen Oras, Madis Toimla, Andre Luik
Dekoratsiooniala Marika Raudam, Mait Sarap, Innari Toome, Ain Austa,
Andres Lindok, Katrin Pahk, Jane Aus, Katrin Nigumann, Leenamari Pirn,
Terje Kiho, Sirje Kolpakova, Armin Luik, Aleksander Karzubov,
Indrek Ots, Mart Raja, Tarvo Vassil, Arvo Vassil, Eino Reinapu
Grimm ja soengud Anne-Ly Soo, Erle Vannus, Maarja Lõbu
Kostüümide teostus Ivika Jõesaar, Irina Medvedeva, Ruth Rehme-Rähni, Külli Kukk,
Edith Ütt, Ljubov Guzun, Ivi Vels, Heli Kruuse, Luule Luht, Tia Nuka, Kaire Arujõe,
Valentina Kalvik, Inkeri Orasmaa, Daisy Tiikoja, Elli Nöps, Kertu Lepasaar, Marit Reinmets,
Olga Vilgats, Natalja Malinen, Juta Reben, Toomas Vihermäe, Malle Värno, Henn Laidvee
Riietajad Raina Varep, Maris Plado, Kadri Kangur, Eva Kõiv
Rekvisiitorid Liina Martoja, Kärt Paasik,
Mirka Porrassalmi, Kaie Uustal, Annaleena Adamson, Kadri Kaur
Valgusmeistrid Andres Sarv, Jaanus Moor, Madis Fuchs
Helimeistrid Andres Tirmaste, Indrek Asukül
Videomeistrid Andreas Kangur, Juho Porila
Kavalehe koostas Anu Tonts
Kavalehe kujundas Katrin Kelpman
Kavalehe fotod lavastuse proovist Heikki Leis
Kaane- ja plakatifoto Maris Savik

Viimseni lihvitud liikumine...

Innovation
that excites

NISSAN INTELLIGENT MOBILITY

TÄIESTI UUS NISSAN MICRA.
SINU TÄIUSLIK PAARILINE.

TULE JA TUTVU SEGMENTI
JUHTIVAIMATE TEHNOLOOGIATEGA!

Intelligentne sõidurajalt
kõrvalekaldumise
hoiatussüsteem

Intelligentne
avariipidurdus

Intelligentne
täisvaatemonitor

autospirit

Autospirit Tartu OÜ

Turu 47, Tartu
tel 734 1422
www.autospirit.ee

YOU+NISSAN

MEIE LUBADUS. SINU ELAMUS.

TASUTA ASENDUSAUTO

TEENINDUSE HINNAGARANTII

NISSAN ASSISTANCE PIKENEV AUTOABI

AUTO KORRASOLEKU KONTROLL

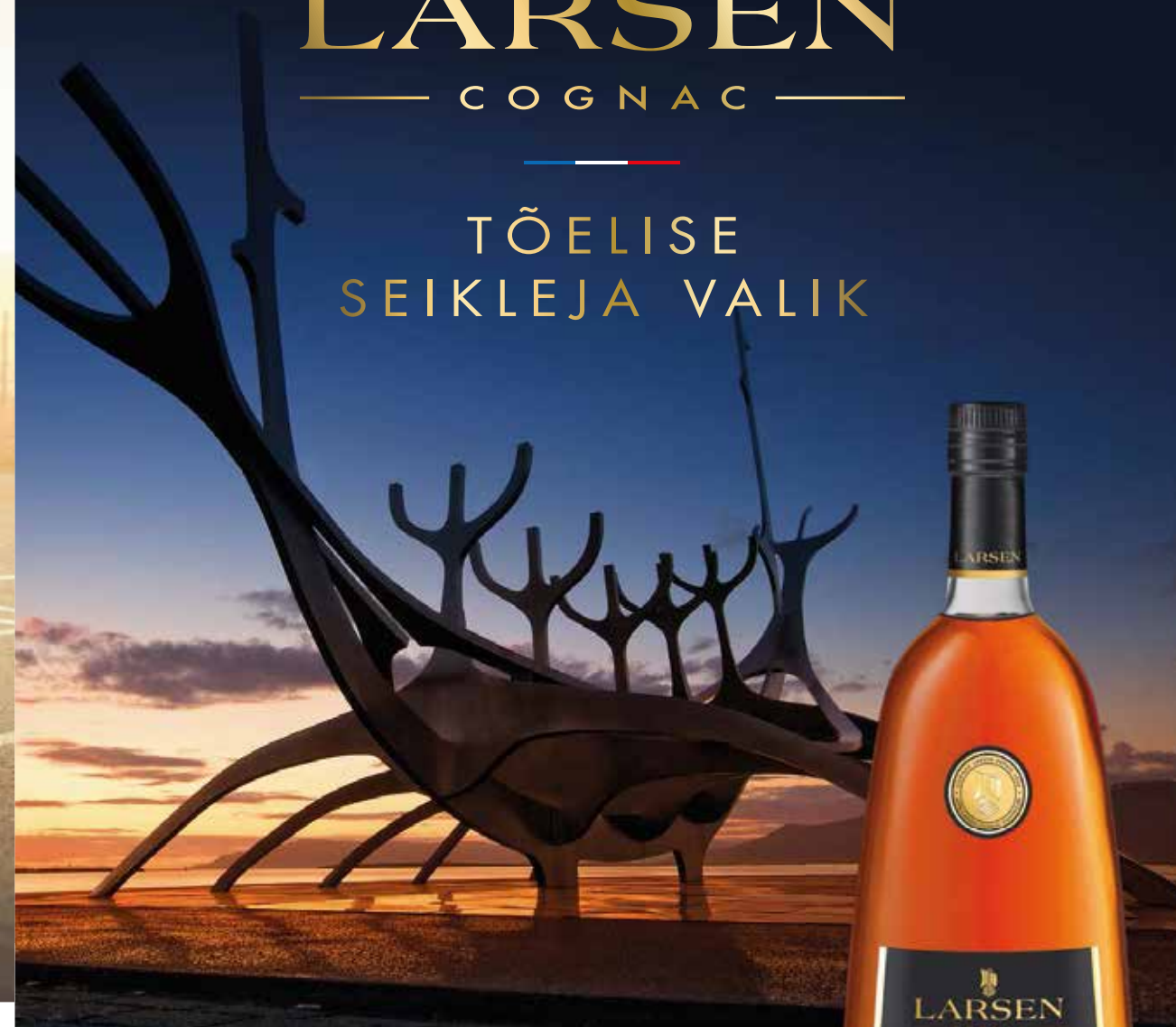
Pildid on illustreeriva tähendusega. Nissan Micra kombineeritud kütusekulu 3,2 – 4,6 l/100 km ja CO₂ emissioon 85 – 104 g/km. You+Nissan kliendipakkumine: kui te ostate Nissan Micra, saate tasuta kaasa Nissan'i 5* pikendatud garantii 1 aasta / 100 000 km ulatuses (olenevalt, kumb esimesena täitub). Kliendipakkumine kehtib praegustele Nissan'i omanikele (eraisikud), kes on liitunud You+Nissan programmiga. Küsige pakumiste kohta lisainfot Nissan'i edasimüjalt.

ALTIA
EESTI
Eristeks hetkeks

LARSEN
COGNAC

TÕELISE
SEIKLEJA VALIK

PRODUIT DE
FRANCE
www.cognac-larsen.fr

TÄHELEPANU! TEGEMIST ON ALKOHOLIGA. ALKOHOL VÕIB KAHJUSTADA TEIE TERVIST.

Tere tulemast Vanemuise teatrisse!

Uued hooajal 2017/2018

Faust Sweeney Todd

Guugelmugelpunktkomm

Beatrice Teineteiseta

Mees, kes teadis ussisõnu

Naksitrallid Kalevipoeg

Viini veri Kinolina kangelane

Härra Biedermann ja tulesüütajad

Hüljatud Medeia

Rännakud. Maarjamaa laulud

Emakeelne kultuur on hindamatu väärtus.

30. detsembril 2006 asutasime Vanemuise Fondi, et hoida ja toetada Eesti teatrikunsti.
Lubame hea seista fondi käekäigu eest

Olga Aasav, Kalev Kase, Mart Avarmaa, Tartu linn

Vanemuise Fond on loodud teatri töötajate erialase arengu ja koolituse toetuseks.
Fondi on võimalik teha annetusi:
SA Tartu Kultuurkapital / Swedbank IBAN: EE092200221011379347, SWIFT: HABAE2X /
SEB Pank IBAN: EE251010102052050006, SWIFT: EEUHEE2X
Märksõna: VANEMUISE FOND

Vanemuise fond tänab:

Olga Aasavit, Andrus Ansipit, Mart Avarmaad,
Alar Kroodot, Kalev Kaset, Mati Kermast, Eero Timmermanni,
Tartu linna, Vanemuise advendikontserdil annetajaid.

Aasta toetaja

kinema

Aasta toetaja

LARSEN
COGNAC

Ametlik autopartner

autospirit

Ametlik hotellipartner Tartus

DORPAT
HOTELL

Ametlik hotellipartner Tartus

LONDON
HOTELL

Ametlik hotellipartner Tallinnas

park inn
Central Tallinn

Tartu
heade mõtete linn

GIGA

Postimees

KULTUURIMINISTEERIUM

AITAN LAPSI

AS GIGA on Vanemuise Sümfooniaorkestri Kassitoome tasuta suvekontserdi peasponsor.

vanemuine.ee